

JANCSOVICS KLAUDIA

Arany János hírlapi arcai

Arany János mintegy varázsütesre került be az irodalmi életbe, miután 1847-ben megjelent a *Toldi*. Mikor művével felbukkant, nemcsak a Kisfaludy Társaság elismerését vívta ki, a sajtó is azonnal felfigyelt rá. A korabeli lapok szintén őt ünnepték, a „koszorús költő” eposzi jelzőjévé vált. Mindez nem újdonság a jelenkor számára, hiszen pontosan ez az a szerep, amelyet ismerünk vele kapcsolatban. De hogyan képződött le mindez a korabeli sajtóban? Ez érdekelt elsősorban, amikor a költő életében, az akkori kulturális élet központjában, Budapesten megjelenő újságokat kezdtem lapozgatni. Vizsgálódásom tárgyát elsősorban a Budapesti Hírlap, a Vasárnapi Ujság, valamint néhány élclap, köztük a Bolond Miska képezte.

A korszakban, a sajtó virágkorában ennél jóval nagyobb számú lap jelent meg, de már az említettek is tartalmaznak olyan cikkeket, melyek új megvilágításba helyezik Arany személyét. A *Toldi* megjelenése után nagyjából tíz év telik el és a költő nimbusza, fényesen ragyog, a sajtó folyamatosan cikkezik róla. Az első néhány évben leginkább mint a *Toldi* íróját emlegetik, s már ekkor megajándékozzák őt a „koszorús költő” jelzővel. Ettől kezdve, ha Arany verset közölt, a lapok egybehangzó módon nyilatkoztak róla. Szinte mindent, ami a tollából származott, ovációval fogadtak (kivéve persze a *nagyvidai cigányokat*).

Később, amikor az Akadémia tagjává választják, erről a szerepéről is sokat olvashat a korabeli közönség. Arany egyszerre jelenik meg mint költő, folyóirat-szerkesztő és mint akadémiai tag. A három szerepkör nem különül el élesen egymástól, a lapok tanúsága szerint egyik sem élvez prioritást a másikkal szemben. A kultusz hangjai tiszteletteljesek és tisztelet-tudók.

Ugyanakkor jól kirajzolódik két újabb irány is a cikkekben. Az egyik a tisztelet tiszteletlen túláradása, mely átlépi a magánélet határait. A lapok mindent tudni akarnak róla, minden mozdulata iránt érdekelődést mutatnak. Pedig Arany a magánéletét külön akarta választani irodalmi munkásságától. A másik a tisztelet szeretetteljes túláradása, mely átlépi a komoly fennkölttség határait. Ez ellen talán Arany maga sem tiltakozott, hiszen a játékosság és a humor hozzátartozott alkatához is, műveihez is.

A Bolond Miska című satirikus lap többször megemlíti kifinomult humorérzékét, melyben olykor a cinizmus is megbújik. Az élclapokat említve érdemes kiemelni, hogy nemcsak a költő eredendő és ízes humorát fedezték fel, hanem Arany közismert szerénységéről is ők tudtak egyfajta játékos beszédmódot kialakítani, és anekdotává formálni Arany történeteit. Az Üstökös és a Borsszem Jankó hangneme azután az ún. „komoly lapokba” is átköltözött, gyakran lehet ezekben is hasonló jeleneteket olvasni róla.

Újabb arca Aranynek a Budapesti Hírlap hasábjain rajzolódik ki. A lapról meg kell említeni, hogy a költő halála után majdnem minden hónapban közölt róla cikket, visszaemlékezést, kiadott levelezést. 1883 augusztusában jelent meg Jókai Mór *Negyven év visszhangja* című írása, melyben személyes élményeit rögzíti: Arany komoly kritikai szemmel figyelte alkotásait, s aminek a nyilvánosság előtt nem adott hangot, megfelelő helyen és időben elmondta ne-

ki. Ebből a visszaemlékezésből lehet érzékelni, hogyan viseltetett Arany íróársai iránt – a költőn, folyóirat-szerkesztőn és akadémiai tagon túl jóval több volt ő: barát is. S végül a szerény, a csendes humorú Arany Jánoson túl fel lehet fedezni e cikkekben a csípős humorral megáldott kemény bírálót is.

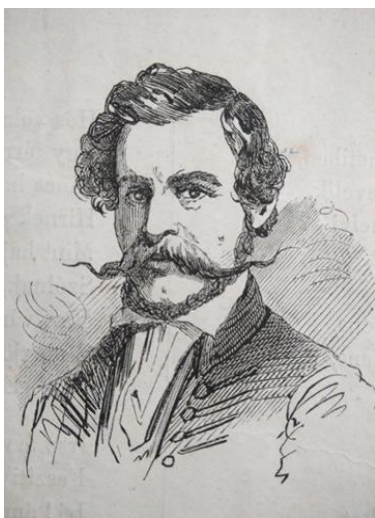
A következőkben néhány olyan részletet válogattam össze e lapokból, melyekben a koszorús költőhöz nem, de Arany Jánoshoz annál közelebb kerülhet az olvasó. Betűhív átiratban közlöm.

Bolond Miska 8(1867)/6, február 10., 23.

Az ember nem is hinné, hogy a mi jó komoly Arany Jánosunkban milyen pompás humor rejtőzik. A Kisfaludy-társaság fényesen sikerült nagy gyűlése után a Frohnernél pezsgődus lakomára gyűltünk össze. Voltunk ott tagok vagy 40-en. Lakoma alatt egyszer fölkel Arany, hogy neki, mint a társulat iménti igazgatójának egy komoly indítványa lenne. S erre folytatja: hogy minekutána több éven tapasztalta, miszerint a Kisfaludy-társaság havi gyűléseire a tagok 8–9-en jelennek meg, néha pedig csak oly kis számban, hogy a gyűlést sem lehet megtartani: igen jó volna s ő indítványozza is, hogy a gyűléseket jövőre a Frohner szállodájában tartsuk, pezsgő mellett, akkor – mint a jelen lakoma is mutatja – senki sem fog a gyűlésből hiányozni.

Bolond Miska 8(1867)/24, június 16., 97.

Arany Jánosnak a Szt. István-rend lovagkeresztjét adták, melylyel együtt báróság is jár. No kedves János bácsi, már most megtanuljon ám az orrán körösztülni beszélni, mert ez okvetlenül megkívántatik a bárósághoz.

ARANY JÁNOSRÓL KÉSZÜLT RAJZ,
Üstökös 16(1865)/3, január 21., 17.

K-s M-n [Kakas Márton/Jókai Mór]: Arany János, Üstökös 16(1865)/3, január 21., 17–18.

Előttünk áll nemzetünknek azon nagy költője, a ki legnagyobb költője lehetne nemzetünknek, ha egy igen nagy fogyatkozása nem volna, mely őt ebben megátalja: az, hogy irtóztató szerény.

Általános bevett fogalom szerint két dolog kívánatik meg egy költőtől: az egyik az, hogy *igyéék*, a másik az, hogy *magát dicsérje*.

Arany se nem iszik, se magát nem dicséri.

Más poéta nem mulasztja el tudatni a közönséggel, mikor volt szerelmes? mikor haragudott meg a kritikusra? mikor csalta meg a kedvese? mikor volt kötyagos? eventualiter mikor nincs a csizmájának talpa? és főleg: miket tenne ő a hazájáért, ha azok a feltettettek engednék magukat megtétetni?

Arany mindezekről nem énekel: a helyett csak a nemzet nagy hőseivel foglalkozik, a kiknek ugyan

nagy tus volt olyan nagy embereknek lenni, mikor még nem volt se puskapor, se censura.

Csupán egyszer fakad ki annyira a maga dolgában, hogy azt mondja:

„Ne volnék csak olyan vén!
Író tollam letenném,
S beszegődném maholnap
Csizmadia inasnak!”

Csizmadia inasnak! Ez alak itt ni! Hisz ezzel a gyönyörű bajuszszal egyenesen csizmadia atyamesternek választhatnák meg!

Miért ne! ha engemet megválaszthattak csizmadia-czéhbeli – *választmányi-tag*-mesternek. – Az vagyok!

Már akkor Arany csak megérdemelné, hogy a hol én választmányi-tag-mester vagyok, ott atyamester legyen.

És ő csak inasnak ajánlkozik.

Ezért nem lesz belőle semmi. Mondom én ezt neki eleget.

Most is megválasztanák akadémiai titkárnak, ha nem volna neki egy nagy ellensége, a ki mindenféle ráfogott hibákat híresztel felőle: – pedig egy házban lakik, egy asztalnál ebédel vele!

Ez rágalmazója Aranyinak: – saját maga.

Kérdjük tőle: hogy vagy? Feleli: sehogy sem: Nem érek én már semmit.

Akkor van épen csordultig a poézis színmezével.

Kérdjük tőle: mit ír sz? „Semmit sem;” feleli; „nem tudok én már írni sem.”

Akkor költötte épen „Buda halálát,” a mi olyan remek mű volt, hogy még a Pesti Hirnök is kénytelen volt – megtámadni.

S ha kérjük, mi van az újságodban? Azt mondja: „ugyan hát mi lehetne benne?”

De ’isz így nem lehet nagy emberré lenni! Annak a legelső titka a jó program csinálás.

Persze az is nagy hiba, hogy a lapjában nincsenek himzet-minták.

A tudós kollégák aztán azt mondják:

„Oh be remek hőskölteményeket ír ez az Arany; ne válasszunk meg akadémiai titkárnak, hadd kényszerüljön még több ilyen szép verset írni! azt mi elolvassuk – a tiszteletpéldányból.”

A publikum meg azt mondja:

„Ne járassuk Koszorúját, hadd legyen kénytelen mentül több szép hőskölteményt írni; azt majd megszerzi a tiszteletes s elolvassa tőle az egész komposzszeszszorátus.”

És azért soha sem hallod tőle, hogy panaszkodnék.

Az akadémiai üléseken dirib darab papirosokon szoktunk egymásnak izengetni. Én karikatúrákat mázoló nek, ő meg nekem epigrammokat küldöz.

Egyet közlök belőlük. Arról folyt épen az értekezés, hogy a história csak azoknak a neveit jegyzi fel, a kik szellemükkel hatottak és a kik vérengző hadjáratokat viseltek.

A papirrongyra, mit hozzám röptett, ez volt írva:

Az emberi-öltőt nagy feledékenység Elyeli, mint tenger;
Csak kettő marad fenn az emlékezetben: Der *Denker* und *Henker*.

Az ilyen papír-rongyokat én rakásra gyűjtöm, s majd ha mind a ketten meghaltunk, majd ha a *magyar* uraságok *belgák* és *angolok* lesznek; – ezereket fognak érte kapni – az örökseim.

Arany Jánosnál, Borsszem Jankó 3(1870)/106, január 9., 26.

(A rubrikák már majdnem ki vannak töltve.)

HIVATALNOK (olvasva.) „Tud-e olvasni?”

ARANY. Tudok.

HIVATALNOK (a formuláréből tovább kérdezve) „Tud-e írni?”

ARANY (szerényen.) Irni? ... Hm hm! (Félre:) Mit mondjak? Nem lesz-e szerénytelenség, magamról azt mondanom, hogy tudok?

HIVATALNOK. A kérdés az, vajjon tud-e írni vagy nem?

ARANY (némi tétovázás után habozva) Tudja kérem,... voltaképpen még nem tudok ugyan, de... most tanulok.

HIVATALNOK (beírja) „Nem tud.”

S. L.: Karlsbad, Vasárnapi Ujság, 20(1873)/33, augusztus 17., 393. [részlet]

Karlsbadnak e nyáron is számos magyar vendége van. Ott van a többek közt Arany János is, a ki a vendégek közt általánosan kedvelt és tisztelt egyéniség. Az udvarias bérlő jeles hazánkfia költségeinek egy részét nagy titkon el akarta engedni, mely udvarias előzékenységét a magyar költő azzal viszonzta, hogy az elengedett összeget a karlsbadi szegényeknek ajánlódékozá.

[-]: A magyar tudományos akadémia, Vasárnapi Ujság, 26(1879)/22, június 1., 356.

A magyar tudományos akadémia nagygyűléseiből meg kell még említenünk, hogy Arany Jánost egyhangúlag választották meg az igazgató-tanács tagjának a Horváth Mihály halála által megürült helyre, a mit el is fogadott. Arany Jánost, mint a „F[ővárosi] Lapok” írja, mielőtt az akadémia akarata Fraknóit emelte a főtítkárságra, először főtítkári czimmal nyugdíjba helyezte – az alapszabályok értelmében. Arany nem akarta ezt elfogadni, s csak hosszú, többoldalú kapacitálásnak engedett végre. Még érdekesebb tudni, hogy a két év alatt, melyben szembetegsége miatt az akadémiai főtítkári teendőket másra bízta, egy fillért sem vett föl évdíjából. Hiába hívták fel, hogy vegye föl, azt mondta: nem dolgozott meg érte. A felgyűlt összeg egy részét utóbb úgy akarták neki átadni, mint az akadémiai könyvkiadó vállalat által kiadott „Prózai Dolgozatok” tiszteletdíját; de ő megnézte, hogy másnak mit adnak egy ivért s többet nem fogadott el. [...]

[-]: Arany Jánosnál, Vasárnapi Ujság, 26(1879)/50, december 14., 806.

Arany Jánosnál e hó 10-én a magyar gazdaszszonyok egyletének küldöttsége jelent meg, s díszes ezüst babér-koszorut nyújtottak át neki. Az arany-szalagokon e felírások olvashatók: „Arany Jánosnak, a Toldi Szerelme költőjének, a magyar gazdaszszonyok válaszmánya, Budapest 1879. december 11. – Mig más a borostyánt szedi levelenként, neked koszoruban kell adni a repkényt.” Az átadás végett megjelentek a költő lakásán Damjanichné, Kármán Lajosné, Feleki Miklósné és Apáthy Istvánné. Arany dolgozószobájában, neje, menyé és unokája körében fogadta a küldöttséget, melynek nevében Felekiné üdvözölte „Toldi szerelme” költőjét, kívánva, hogy isten még sokáig éltesse a haza és mindnyájunk dicsőségére. Arany szerényen viszonzta az üdvözetet, mentegette magát, hogy nem érdemi meg e kitüntetés; érzi,

hogy „Toldi szerelme” gyöngébb mint a trilógia többi része. A bemutatásnál Damjanichnének fölemlíté, hogy ő és Petőfi 1849-ben meglátogatták Damjanichot, mikor az sebesülten a városligetben feküdt. Erre Damjanichnének kezét csókolva és még egyszer megköszönve a kitüntetést, az egyszerű, de megható ünnepély véget ért.

[-]: Arany János hálája, Budapesti Hirlap, 3(1883)/89, március 31. (Melléklet, 1.)

Az ősz bárd, ki nemzetét oly váratlanul lepte meg két év előtt „Toldi szerelmé”-vel, ezt egyetlen strófa hiján adta sajtó alá. Azóta köztudomásu, hogy e kihagyott versszak az, mely a Margitsziget fejedelmi tulajdonosára, József főhercegre vonatkozik.

E versszakot, melynek egész kis története van, alább közöljük, nagyjából úgy, amint a „Bud. Szemle” april havi füzetében pár nap mulva olvasható lesz.

„Toldi szerelmé”-t Arany teljesen befejezvé, Gyulai Pálnak adta át elolvasás végett. Gyulai lázas izgatottsággal fogott hozzá, egy nap alatt átolvasta s visszavitte a költőnek, azon egyetlen kifogást tevén ellene, hogy a legvégén Toldi nagy fájdalmát Piroska halálán nem fejezi ki eléggé az az egy fölkiáltás: „Piroska!” Arany azzal védekezett, hogy ép a fájdalom mérhetlensége folytán vész el hangja is Toldinak s nincs egyéb szava, mint ez az egy.

Gyulai később távozván, Arany maga is kezdett tünődni rajta, s hogy ha nem is azt a részt bővíté meg, módosítást eszközölt rajta. Ugyanis később, Arany halála előtt egy hónappal, Gyulai újra meglátogatván őt a Margitszigeten, az öreg ur irományai között számadásait rendezteté, rovatokba vezetgetve be kiadásait. Gyulai rendes szokása szerint lapozgatott Arany irományai között, közben mondogatva, hogy „mért nem bizod az ilyen munkát a feleségedre vagy Lacira?”, az öreg ur azonban mosolyogva jegyezte meg, hogy szeret magával folyton tisztába lenni; közben zsörtölődve korholta Gyulait, hogy ne csináljon olyan rendetlenséget íróasztalán.

A félelmes kritikusknak már akkor kezében volt egy papirdarabka s azon nyolc sornyi vers tisztán leírva. Egyszerre felösmerte, hogy ez a „Toldi szerelme” tizenkettedik énekéből való, azon helyről, hol Toldi a Piroska sírjára négy szomoru füzfát ültet. Mutatta Aranynak, hogy mit talált s erre Arany elbeszélte, miként akart Gyulai megjegyzése szerint oda még valamit iktatni, s mint dolgozta át azt a végső négy versszakot.

– Később arról is gondolkoztam, mondá, hogy miután a Margitsziget a jelenet színhelye, nem kellene-e beleszönm József főherceget is, aki e szigetet a főváros diszére, s a szenvedő emberiség javára egész tündérkertté varázsolta át. Arra is gondoltam, hogy illő volna személyes hálámat kifejezni egy pár sorban, mert hogy nyaranként itt lakhatom, ez reám beteg emberre nézve valóságos áldás. Aztán József főherceg sok szivességet tanusított irántam, minden föltűnés nélkül, észrevétlenül gyöngéden. Megvallom, mindez jól esett szivemnek és érzésszülte ez a versszak. De kihagytam mind az első, mind a második kiadásból, nehogy hízélgőnek gunyoljanak, vagy valami olyast sejtse nek, aminek semmi alapja sincs.

– Azt ugyan nagyon rosszul tetted, – mondá Gyulai, – mert jól mondja Erdélyi, hogy „amit érzesz, sohase tagadd el!”

– Könnyen és hamar ítélsz, – válaszolt az agg költő. – Kihagytam az első és második kiadásból, de a harmadik vagy negyedik kiadásban, halálom után, benne lesz. Ime lásd magad – szólta, odalépve könyvszekrényéhez s kihuzva abból „Toldi szerelmé”-nek nyomtatott példányát, – nézd, mily gondosan bejegyeztem ide a kihagyott versszakot, megjelölve azt is, hogy hova kell jönnie. Most halld kapcsolatosan mind a négy versszakot, ez a 105-ik.

S ezzel kezdé olvasni, amint következik, a jelenlegi kiadásokban még benne nem levő e versszakot:

„A négy füz elárvult sarjai tán élnek
Ma is, oltalmában fejedelmi személynek,
Ki, hogy e szép sziget rászálla idővel,
Beszövé nagy multját virányos jövővel,
S hagyta, hogy a környék agg fülemiléje
Éneke utolját ott elzengicsélje,
Azután hallgatva ott várja halálát, –
De kövessük Toldit és a rege szálát.”

Jellemző a költő egyenes, igaz lelkére, hogy e sorokat már *hizelgésnek* vélte és magas szellemére, hogy mily nemes alakot talált arra, hogy háláját egy „fejedelmi személy” iránt kimutathassa. Az agg fülemile dala elnémult már, hizelgőnek a szabad természet dalnokát nem mondhatja senki, hogy elhunytá után e sorok napvilágot láttak!

[–]: „Elég, ha nekem világol”, Vasárnapi Ujság 26(1879)/50, december 14., 806.

„Elég, ha nekem világol”, ezt írta volt Arany János a saját költészetéről egy régibb költeményében. Hogy nem neki világol egyedül, arra egy egész ország a tanu. Költészetének fénye bevilágítja e nemzet minden rétegeit s elhat a kunyhóba és palotába egyaránt, s mindenüvé magával viszi tiszta derűjét. Midőn „Toldi szerelme” megjelenésének híre ment, egyike volt az első megrendelőknél József főherceg neje, Klotild főhercegnő. Rögtön intézkedett, hogy Knoll könyvtárus megküldje számára azt a művet, melyet a nemzet oly őszinte örömmel üdvözöl. Azóta a fenséges asszony mohó gyönyörrel olvassa Arany muzsájának e legújabb remekét, melynél a költő szebb karácsonyi ajándékkal nem lephette volna meg nemzetét. Különbem nem ez az egyedüli bizonyosság arra, hogy a főhercegi család mennyire együtt érez a nemzettel, mennyire osztozik örömeiben s mily nagyra becsüli irodalmunkat. A főhercegnő a mult télen együtt olvasta udvarhölgyével Jókai műveit, s Ráth Mór utasítással bir, hogy rendszeresen beküldje a főhercegi pár részére a hazai irodalom legújabb termékeit. A fenséges asszony, ki francia anyától születve nem az anyatejjel szivta be, hanem csak később, már asszony korában, sajátítá el szép nyelvünket, ezt nemcsak családja körében tette kizárólagos társalgási nyelvvé, de irodalmunkat is megismerni s megismerve megszeretni igyekezett. – Bizony sok főuri magyar család vehetné mintául az alcsuthi kastély buzdító példáját.

Jókai Mór: *Negyven év visszhangja*, Budapesti Hirlap, 1883. augusztus 23., 3–4. [részlet]

És én egyáltalában nagyon tisztetem a bírálókat. Köszönöm, ha velem foglalkoznak, s tanulok tőlük. Petőfi mindig becézett, annak minden nagyon jó volt, amit irok. Es [!] elrontja a fogat. A kritika keserű, de gyógyít. Sokat köszönök Gyulaynak, még többet Aranynak és Keménynek, akik, ha nem nyilvánosan is, de magánhasználatra szánt bírálataikban olykor kegyetlenül bántak velem, s nagyon jót tettek velem.

FÁBIÁN SÁNDOR